

Debatten om strukturell rasism missar målet – fler faktorer måste beaktas för att förstå representation

Hynek Pallas*

När jag kring millennieskiftet studerade internationell migration och etniska relationer granskade vi studenter med utländsk bakgrund vid högskolor. Vilka utbildade sig till vad? Bland invandrare och deras barn var iranier och bosnier välrepresenterade bland de då 14 procent nyantagna studenterna med utländsk bakgrund, och de gick övervägande yrkesinriktade utbildningar. I början på 2000-talet hade till exempel 35 procent av alla tandläkarstudenter iransk bakgrund.

Siffrorna har sedan dess pekat uppåt. Tio år senare, 2012–13, visade Statistiska centralbyrån att andelen studenter med utländsk bakgrund var totalt 19 procent. År 2018–19 var andelen 26 procent. Bland dessa är Syrien numera det största födelselandet.

Journalistutbildningar lyser dock med sin frånvaro på de här årens topplistor över vart de med utländsk bakgrund söker sig – Karolinska institutet dominerar

---

* Hynek Pallas är fil dr i filmvetenskap, filmkritiker och kulturskribent.

med över 50 procent – och konstnärliga utbildningar hamnar i botten.

På tio år rörde sig siffran överhuvudtaget inte, det var bara 11 procent som sökte sig till konstnärliga utbildningar. Att andelen har masat sig upp till 17 procent i den senaste mätningen är förstås glädjande.

Vem syns, vem hörs – och vad betyder det egentligen?

Vi lever i en representationsdiskursens tidevarv. Vilket innebär att diskussionen om kultur och medier alltsomoftast utgår ifrån frågan *vem syns*. Vilka röster vi hör och vems penna vi läser omvandlas automatiskt till det antagna *grupp*-perspektiv som förmedlas till publiken.

Det sägs att om bara de med andra namn än Erik, Björn och Pernilla fick ta plats i spalterna, om bara hallåorna på *SVT* och filmernas huvudrollsinnehavare kom i flera nyanser, och om vi bara bytte namn på konsthögskolans rum – såsom studenter vid Konstfack föreslog i en protest mot salen ”Vita havet” – då skulle säkerligen fler personer med utländsk bakgrund söka utbildningarna.

Nja. Analysen saknar en viktig dimension.

Ekonomiska orsaker till skevt utfall

Kultur- och mediavärlden bygger på en hög andel frilansande. Många verksamma lever i en instabil ekonomisk tejtillvaro med osäkra inkomster och en försörjning som involverar förhoppningar om stipendier.

För att luta mig mot den egenupplevda erfarenhet som dagens debattörer så gärna lyfter fram: Trots att jag är disputerad så är jag, efter 20 år som kritiker och kulturjournalist, också frilansare på heltid. Jag har ingen garanti att min nästa text blir köpt.

Det betyder att även om andra variabler som är vanliga bland dem som söker till konst- och medieutbildningar tycks uppfylla – högskoleutbildade föräldrar, kulturintresse i hemmet, nätverk i sektorer där merit anses vara något svårsmåttbart – så är det en yrkesväg som kan vara svårare att välja för den som kommer från en invandrarfamilj.

Det kan handla om ekonomiska skäl, som att familjen börjar om från noll i det nya landet. Oaktat klasstillhörighet i det forna hemlandet så blir man nu underklass. Eller, och detta hör ihop med det förra, så finns psykologiska skäl. Yrket bör ge trygghet. Finns arbete och utsikter som tandläkare? Då söker vi tandläkarprogrammet. Och omvänt: Är frilansande för lokaltidningen en säker inkomst? Hur går det för teatern egentligen?

Det finns ett sedan länge fastslaget samband mellan högskoleutbildade föräldrar och vilken utbildning deras barn väljer (se till exempel Statistiska centralbyrån ”Hög utbildning går i arv”, 2016). I artikeln ”Hur gick det för barnen? En studie om utländsk bakgrund, utbildning och inkomst” (”Ekonomisk debatt” 4/2020) visar nationalekonomen Katarina Katz och Torun Österberg, docent i socialt arbete, starkt samband mellan invandrade föräldrars utbildning och deras barns utbildningsval.

Barn till högutbildade invandrare går i stor utsträckning utbildningar som leder till stabila jobb. Att kultur, humaniora och medier hamnar längre ner på deras lista är då inte konstigt. Sådana möjliga förklaringar till bristande etnisk mångfald måste finnas med i bakhuvudet även när vi diskuterar public service-sektorn och dess särskilda ansvar i det svenska samhället.

Andra strukturella problem, bortom diskrimineringsrastret

Även jag tror att det spelar roll vem som syns på byline under artiklarna, vem som är redaktör, vem som står på scenen eller har huvudroller i film- och tv-dramat. Men det finns ett strukturellt problem bortom rasismens diskrimineringsraster. Om inte samhället prioriterar en tryggare arbetsmarknad även för icke-traditionella yrken, så kommer det fortsätta påverka vilka som vågar och vill söka sig till dem.

När den etniska representationen diskuteras bör detta perspektiv finnas med. Den tilltagande tendensen att utgå ifrån att strukturell rasism är problemet och att etnisk representation är lösningen riskerar, ironiskt nog, att resultera i fikonlövslösningar bakom vilka strukturella problem kan kvarstå.

Rasism är ett känsligare och i svensk debatt mer diffust begrepp än exempelvis ”klasskillnad” (orsakerna hänger delvis ihop med diskussioner om glosan ”ras” som jag återkommer till nedan). Det gör att när ”rasism” blir huvudförklaringen, så är all form av nyansering riskabel – eftersom man tycks argumentera emot att rasism förekommer överhuvudtaget. Det

är inte otänkbart att många drar sig för att framföra alternativa argument eftersom man inte vill riskera att misstas för att ursäkta rasism. Vilket gör det svårare att tackla andra strukturella problem.

Spelar då ”etnisk representation” ingen roll? I mina tonår dammsög jag dagstidningarna vid frukostbordet och *Okej*-tidningarna i pojkrummet efter tjeckiska namn. Skådespelare som **Dominik Henzel** och **Robert Jelinek** – de två jag hittade – lös som stjärnor. Spelade det roll för mitt filmintresse och framtida yrke att Hollywoodfilmerna eftertexter var fulla av tjeckisk-klingande namn? Kanske. Hockeyspelarna var ju fler, men jag lockades aldrig dit.

Samtidigt finns här en motsättning som ofta framkommer i dagens debatt: den mellan att kritisera redaktioners brist på representation och samtidigt finna att man själv används som representant och att detta upplevs som något negativt. ”Jag känner att jag ska vara representant för alla de som bor i förort, som har invandrarföräldrar, den lite typiska ortenpersonen”, säger en medarbetare i en rapport beställd av journalistklubben på SVT 2021 (DN 17/6). Samtidigt anser man i samma undersökning att SVT:s bevakning av invandrare och utsatta områden är ensidig, bland annat eftersom ens ”kompetens och perspektiv inte värdesätts”.

Vem representerar vem – och varför?

Bland lösningarna som har föreslagits finns, bland annat i uppropet ”Vems SR?” på *Sveriges Radio* från 2020, ”mätbara mål för representation”. Det ger en

rad följdfrågor. Talar vi om absolut speglad representation av invandrare och minoriteter? Då får vi börja räkna huvuden. Hur många judar har vi inom public service? Är de för få? För många?

Talar vi om att ”invandrare” representerar varandra? Eller just den med mörkare hudfärg? Kan en adopterad medelklassvensk i sådana fall ”representera” syriern som har flytt hit? Eller representerar invandrare från samma land varandra? Är min röst i spalten utbytbar mot vilken tjeckisk invandrare som helst?

Det där senare är ett dåligt exempel, jag vet. Efter som en annan utveckling har skett. Den tycks vara progressiv men har skadat mångfaldsfrågan. När diskussionen styrs av tanken om rasism så har vita, invandrade européer under 2010-talet alltmer utesluts ur invandrarerfarenheten. En nödvändig svensk invandrarhistoria riskerar således att försvinna.

Okunskapen om denna historia är central om man vill tala om hur redaktioner förhåller sig till vår gemensamma svenska erfarenhet av invandring. Först när den är självklar – när den finns i skolböckerna som man brukar säga – kan individer på grund av sin bakgrund sluta känna att de (bara) är representanter. Invandrare har diskuterat assimilering, integration, medier och skolor sedan 1960-talet. Ändå kan jag i skrivande stund läsa på *Dagens Nyheters* ledarsida att ”Sverige ännu är ett ungt invandrarland” (Erik Helmerson, ”Ingen ska behöva känna sig som främling i Sverige”, 31/8/21).

Vit – eller något annat?

Som jag har beskrivit ovan blir det underligt att som invandrad europé – en som ägnat sitt yrkes- och studieliv åt dessa frågor – på erfarenhetsskalan klumpas ihop med en ”etnisk svensk” i spalterna på grund av min hudfärg. Vithet är *en* faktor som har gjort det lättare för mig med invandrarbakgrund att integreras i Sverige (i jämförelse med den som uppfattas avvika från vithetsnormer). Men vithet suddar inte ut invandringserfarenheter. En kvotering på sådana grunder skulle alltså bli problematisk. Omvänt, så är jag osäker på om SVT:s nyhetsankare Katarina Sandström, som blev adopterad som bebis från Etiopien, ”representerar” en etiopisk flykting.

Men begreppet ”etnicitet” är också kritiserat från ett annat håll – ett som kan förklara de starka känslor ordet väcker. Många använder ordet ”etnicitet” i stället för ”ras”. Det ses som ett täckord. Sverige är ett land som länge har odlat en officiell antirasistisk självbild vilket också bekräftas av en låg förekomst av mätbar rasism jämfört med andra länder. I statistik som Eurobarometern, där man ställer frågor som vem man kan tänka sig som granne, visar svenskar upp Europas mest positiva inställning. Inte förvånande att ras och rasism blir känsliga begrepp när en färgblind diskurs länge har framhållits som norm – och ser ut att ha nått resultat, mätt på vissa sätt.

Förespråkare för ”jämlighetsdata” baserade på ”rastillhörighet” menar däremot att begreppet ”etnicitet” är för vagt. Att det döljer mer riktad diskriminering. Afrofobi och islamofobi är populära begrepp

i sammanhanget. Visst, eftersom Somalia slår i botten på SCB-listan – bara 13 procent läser vidare på högskola – kan man få vatten på sin kvarn. Den som studerar tabellerna närmare tvingas dock tänka längre. Det gäller nämligen också bara 14 procent av serberna. Men däremot läser 40 procent av dem från Bosnien-Hercegovina vidare efter gymnasiet.

Med detta inte sagt att det saknas fördomar och diskriminerande faktorer baserade på ras och etnicitet. Men det räcker att skrapa lite på ytan för att se att det kan ha att göra med andra faktorer, som inte beror på rasism eller etnisk diskriminering. Faktorer vi riskerar att missa och förvärta om lösningen är för ensidig.

Konsekvenser av att placera etniska grupper i ett nollsummespel

Det finns andra problem med de ”rasbaserade” data som krävs för att skapa ”mätbara mål för representation”. Oaktat hur problematiskt det är att prata om ”ras” så är ett grundantagande i diskussionen om data att det är de som utsätts för rasism som har att tjäna på sådan statistik. De som inte utsätts har i stället att vinna på tystnaden.

Här finns några fallgropar i tron att mest jämlik utkomst uppnås genom att synliggöra och markera etnisk olikhet.

En sådan är att om offentliga medel – eller tjänster – anslås på basis av ”ras”, så kommer det stärka samtliga rasbaserade eller etniska identiteter. Det skapar en konkurrenssituation mellan etniska grupper som ser fördelningen som ett nollsummespel. Det stärker

sannolikt även ”vit” identitet. Inte i termer av självreflektion, utan snarare spår det på föreställningen att man utsätts för omvänd diskriminering. Den poängen gör statsvetaren **Ashley Jardina** (i en amerikansk kontext) i boken *White Identity Politics* (2019). Jardina visar att tanken om omvänd diskriminering har uppstått hos amerikaner som i övrigt inte hyser rasistiska uppfattningar, som till exempel ryggar för anti-svarta stereotyper.

Jag menar inte att detta automatiskt omvandlar sig till ett argument mot att försöka öka mängden icke-vita i rutan och på redaktionerna. Det är snarare ämnat att mana till eftertanke i en debatt där det ibland framstår som självklart att en god målbild kommer undanröja tvivel och inte kan skapa andra problem.

Naturligtvis ska medierna och kulturen bättre spegla samhället. Särskilt om tandläkarbarnen ska vilja göra samma modiga – eller dumdristiga – val som Eriks, Björns och Pernillas barn.

Men prata då också om detta: hur kan vi skapa ett samhälle där mediarbete och kulturutövande går att leva på? Där detta tydligt tas på allvar av det offentliga – och exempelvis frilansare tryggas bättre? Först då skapas en solid grund för verklig mångfald.